

Santa Coloma vista per tres viatgers a finals del segle XIX (I)

El poble de Santa Coloma, situat entre Sant Julià de Lòria i Andorra la Vella, va ser, fins a la construcció de la primera carretera l'any 1913, un lloc de pas obligat ja que es trobava en el recorregut del camí ral, que el travessava pel carrer Major i passava per davant de l'església. Per tant, els viatgers que van visitar el país durant les últimes dècades del segle XIX van haver de resseguir-ne el traçat. S'entén doncs, que l'església, les construccions del roc de Sant Vicenç (castell i capella) i el poble en general cridessin la seva atenció. Gairebé tots els viatgers de l'època van mencionar el conjunt als seus relats. Sovint, la referència és senzilla i curta, i en destaca algun detall, sobretot el campanar circular de l'església. En altres llibres, però, hi ha descripcions més àmplies que ens aporten les impressions d'aquells aventurers romàntics quan contemplaven el lloc per primera vegada. En aquest sentit, Joan Peruga, a l'article "Així érem... i així ens veieren!" (a *Viatge de ploma i paper. Il·lustracions gràfiques de l'Andorra del segle XIX*. Andorra: Ministeri d'Afers Socials i Cultura, 1996, p. 17-37) assenyala: "no ens hem d'estranyar que no sempre expliquessin ni dibuixessin allò que veien, sinó allò que esperaven, desitjaven o somiaven veure". Certament, aquesta percepció una mica distorsionada la podem comprovar als paràgrafs sobre Santa Coloma dels relats dels tres viatgers que hem seleccionat.

El primer lloc, el del francès **Gaston Vuillier** (1847-1915), que va viatjar a Andorra l'agost de l'any 1887, en companyia d'un amic (el pintor Anguila). Es van allotjar a cal Pep d'Andorra la Vella, després d'haver passat una primera nit, amb ensurt inclòs, a l'hostal Calones (és ben conegut l'episodi de l'incendi). Des de la capital, van fer diverses excursions i van visitar pobles de les parròquies del país. Una de les sortides els va portar fins a Santa Coloma i Sant Vicenç. Vuillier va publicar el relat del seu viatge el 1888 a la revista *Le tour du monde. Nouveau journal des voyages*, il·lustrada amb gravats dibuixats per ell mateix i editada a París per Hachette.

"Ens havien parlat del castell de Sant Vicenç, i, un migdia, amb una calor tòrrida, Anguila i jo vam agafar el camí de la Seu d'Urgell per aturar-nos de seguida a Santa Coloma.

És un llogaret horriblement pobre i desolat i que, es diu, ha estat el primer poble d'Andorra. És citat en tots els casos, en el segle novè, entre les parròquies de les valls.

El campanar, quadrat i de panys arrodonits, és d'una construcció curiosa. En penetrar dins l'església, ens temem veure-ho esfondrat tot; però ens duem la sorpresa de trobar-hi pintures sobre fusta molt interessants.

Tot seguit, ens dirigim cap a la vall d'Enclar, els flancs granítics de la qual centellegen en una encesor de sol, i arribem a les ruïnes de Sant Vicenç, entre les quals subsisteix un tros de torre quadrada, aixecada sobre un con de roques grisenques entremig de les muralles ensulsiades, entre les dures escarpadures del mont.

Aquest castell deixa una impressió de tristesa profunda enmig del paisatge feréstec que deixem, mentre que el sol declina i els cims alts dels voltants projecten grans ombres movedisses sobre els immensos barrancs del mont d'Enclar.

El viarany és pedregós i marxem amb molta dificultat. Tornem a veure Santa Coloma, esfumada per les pal·lideses del crepuscle. Però una claror vacil·lant acoloreix vagament les finestres reixades de la vella església. Empenyem lleugerament la porta i mirem. Un capellà és allà, prostrat, abismat en l'oració, davant l'altar, els vells ors del qual projecten esclats daurats. Sens dubte, ha vingut a pregar per un pobre agonitzant del poble o per algun traspassat, car no hi ha mossèn a Santa Coloma, simple annex de la parròquia d'Andorra la Vella.

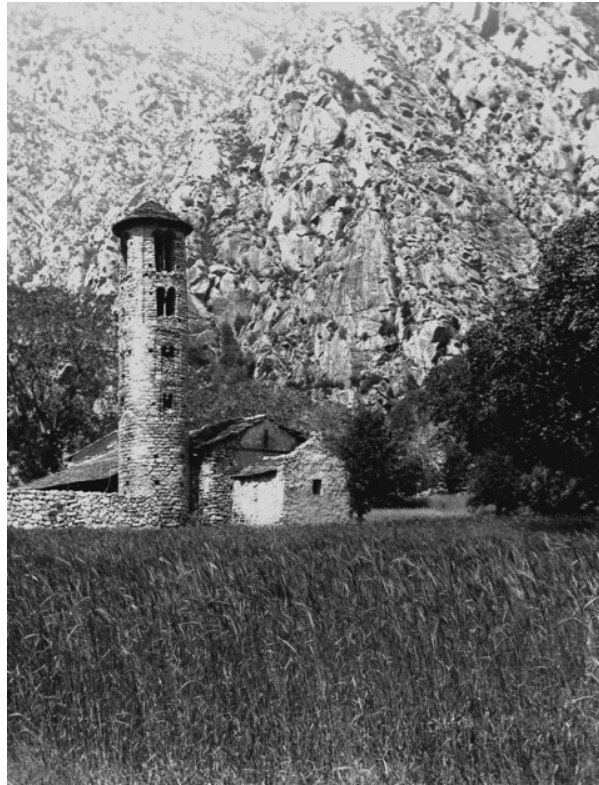
Entre aquestes ruïnes on ens trobàvem errants, en les ombres flotants del vespre, aquesta claredat de sepulcre, aquest altar misteriós, aquest capellà en pregàries, ofereixen un quadre ben simple, però també ben commovedor; i nosaltres reprenem el viarany sense pronunciar una paraula, oprimits tots dos per les mateixes impressions.

La tristesa infinita d'aquest vespre de misèria, de ruïnes i de tenebres, sense verdor, sense ocells i sense flors, àdhuc sense ni un rierol entre les penyes aspres d'aquest país solitari, no s'esvaï més que amb les llums de l'albergueria d'en Pepe, en la companyia tan agradable i tan cordial dels nostres nous amics, Romeu i Brutails."¹

¹ Obtingut de Vuillier, Gaston i Régnauld, Félix. *Dos viatges a Andorra (1887 i 1895)*. Tremp: Garsineu, 2002.

En aquella època, Charles Romeu era el veguer francès i Jean Auguste Brutails era l'arxiver dels Pirineus Orientals. Durant la visita de Vuillier, Brutails estava consultant l'arxiu episcopal de la Seu d'Urgell. L'arxiver va publicar diversos treballs sobre Andorra i el llibre *La coutume d'Andorre* l'any 1904.

Església de Santa Coloma. Joaquim de Riba Camarlot. 1890-1925. (09-CR. neg. 10) ANA

Pel que fa a les descripcions, sorprèn la fórmula utilitzada pel viatger per indicar que el campanar és rodó: "quadrat i de panys arrodonits". Les torres dels campanars romànics de les esglésies del Pirineu solen ser quadrades, la forma cilíndrica no és freqüent i probablement aquesta circumstància va sorprendre Vuillier que no va saber com resoldre la descripció i va triar aquesta opció tan curiosa.

La torre del campanar és romànica, d'estil llombard i data del segle XII. Altres viatgers com Josep Aladern, que citarem en segon lloc, parlen del campanar bizantí: "bonich campanaret de finestrals bizantins". En aquest sentit, cal tenir present que el primer romànic (s. X-XI) va rebre algunes influències orientals de Bizanci.

A l'interior, els dos amics van veure el retaule de fusta policromada i daurada d'estil barroc, que data de la primera meitat del segle XVIII. La historiadora Mercè Pujol situa el treball escultòric els anys 1741 i 1742, que atribueix a un artista d'Adrall, i la resta la va dur a terme el 1749 i el 1750 Simó Ruaix, mestre daurador de la ciutat d'Urgell.

Durant el segle XIX i en concret l'any del viatge de Vuillier (1887), les pintures romàniques (segle XII) de l'absida no es podien contemplar directament, ja que en instal·lar el retaule van quedar ocultes darrere l'altar major. També es va tapar l'arc triomfal de ferradura que hi donava accés (gràcies a aquesta circumstància, els frescos de l'arc, amb l'*Agnus Dei*, es van conservar in situ).

Llavors, l'absida quadrangular es va utilitzar com a sagristia i es va obrir una porta lateral per accedir-hi. La sagristia amb les pintures es va mantenir fins a la tercera dècada del segle XX.

Una fotografia, procedent de l'arxiu Mas, presa entre els anys 1917 i 1939, documenta la presència dels frescos romànics in situ durant part del segle XX. L'historiador Josep Gudiol els va veure l'any 1927 i, no gaire més tard, durant una restauració de l'església feta pels Amics de l'Art Vell l'any 1933 ja havien estat arrencats. Pere Canturri, a l'article "El patrimoni artístic fora d'Andorra, un conjunt d'obres d'art sortides del país" (a *Ex-libris Casa Bauró. Fulls de bibliografia*, núm. 4, 2001), resol que les pintures es van arrencar entre el 1927 i el 1930, data en què el capellà de la parròquia d'Andorra la Vella va ser substituït i el mossèn nou ja no les va trobar.

En l'actualitat, el retaule de l'antic altar major presidit per la imatge de Santa Coloma està ubicat als peus de la nau.

D'altra banda, la descripció del castell de Sant Vicenç respon al gust per les ruïnes medievals del romanticisme. Les restes del castell estan situades al roc d'Enclar, un punt estratègic des d'on es controla tota la vall. Va ser, doncs, una fortificació murallada de caràcter defensiu amb una torre quadrada que es va utilitzar com a tal fins al segle XIII i que posseïa els ingredients necessaris per redactar una autèntica descripció romàntica sense ni tan sols veure-la de prop.

Situats en aquest lloc, trobem a faltar alguna referència a la capella de Sant Vicenç, sobretot al campanar rodó, i ens crida l'atenció que el viatger l'hagi omès. Desconeixem l'aspecte que tenia el 1887 i Vuillier tampoc no en deixa cap dibuix a la seva publicació. L'historiador Pere Canturri, a l'article mencionat abans, comenta: "A començament del segle XX, diverses capelles andorranes estaven en estat ruïnós, abandonades o fora de culte. Potser no eren alienes a això les contínues baralles dels andorrans amb el bisbat de la Seu al llarg dels darrers 25 anys del segle XIX, que devien tenir unes conseqüències negatives per a la fe i la religiositat d'Andorra. Com sigui, i com a exemple, estaven abandonades i desafectades Sant Vicenç d'Enclar, Sant Andreu de Tolse, Sant Mateu del Pui d'Olivesa, Sant Martí de Nagol, Sant Joan d'Aixàs, Sant Andreu, Sant Pere i Sant Bernabé d'Andorra la Vella, Sant Jaume i Sant Romà d'Engordany o Sant Miquel d'Engolasters."

A la segona meitat del segle XX, una fotografia de l'any 1979 publicada al llibre *Andorra romànica* (2a ed. Andorra: Govern d'Andorra. Conselleria d'Educació i Cultura. Patrimoni Artístic Nacional ; Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1992) mostra com la nau rectangular estava derruïda completament, i la torre del campanar, escapçada. L'any 1989 aproximadament, l'església estava reconstruïda.

La capella és preromànica, del segle X o anterior. En aquest sentit, podria tractar-se d'una de les primeres esglésies construïdes a Andorra. Té una nau rectangular, un absis quadrat i un campanar rodó. La torre cilíndrica és robusta, menys esvelta i més baixa que la de l'església de Santa Coloma.

Cal destacar una altra qüestió sobre l'indret de Sant Vicenç, que juntament amb les dos anteriors també ens causa estranyesa: del camí cap al roc, el viatger només assenyala que és pedregós i que marxen amb dificultat deixant de banda el fort desnivell de la pujada. Desconeixem si va triar el camí de la tartera o l'altre més curt, dret i costerut per fer via. Sigui com sigui, la menció és curta i descafeïnada i trobem a faltar una mica d'emoció exagerada.

Tot plegat ens fa dubtar sobre l'excursió dels dos amics al castell: van arribar fins dalt del roc d'Enclar?, o bé, fatigats, no es van veure amb cor de continuar i van girar cua a mig camí?

Pilar Burgués
Biblioteca Nacional